

УДК 911.3:502.7

Новикова В.І.

КРАЇНОЗНАВСТВО ДЛЯ ПОТРЕБ ТУРИЗМУ І ТУРИСТСЬКЕ КРАЇНОЗНАВСТВО: РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН

Сформульовані цілі вивчення дисциплін «Країнознавство» і «Туристське країнознавство». Запропоновані тематичні плани викладання цих дисциплін, які суттєво різняться між собою, що доводить необхідність вивчення їх обох студентами напряму підготовки «Туризм». У контексті розгляду кожного із цих двох курсів паралельно наводяться плани відповідно країнознавчої та туристсько-країнознавчої характеристики країни, кожен пункт якої розлого деталізується.

Ключові слова: країнознавство, країнознавство для потреб туризму, туристське країнознавство.

Сформулированы цели изучения дисциплин «Страноведение» и «Туристское страноведение». Предложены тематические планы преподавания этих дисциплин, которые существенно отличаются друг от друга, что доказывает необходимость изучения их обоим студентами направления подготовки «Туризм». В контексте рассмотрения каждого из этих двух курсов параллельно приведены планы соответственно страноведческой и туристско-страноведческой характеристики страны, каждый пункт которой широко детализуется.

Ключевые слова: страноведение, страноведение для нужд туризма, туристское страноведение.

The goals of studying «Country studies» and «Tourist country studies» disciplines are considered. The plans of the disciplines teaching are proposed. They substantially differ one

from the other and this proves the necessity of studying both of the disciplines by the students of «Tourism» speciality. The detailed plans of a country description in «Country studies» and «Tourist country studies» disciplines are given.

Keywords: country studies, country studies for the needs of tourism, tourist country studies.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Студенти напряму підготовки «Туризм» обов'язково повинні володіти знаннями про країни світу, що є одним із трьох «кітків» (разом із комп'ютерною грамотністю користувача та вмінням спілкуватися іноземними мовами), на яких тримається професіоналізм туризмознавця. Але ці знання повинні носити двобічний характер: з одного боку, вони мають бути комплексні, всеохоплюючі, загальні, а з іншого – спеціалізовані, туристсько-зорієнтовані. Власне це і досягається шляхом вивчення двох окремих дисциплін «Країнознавство» і «Туристське країнознавство».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням країнознавства завжди приділялась достатня увага, є велика кількість публікацій з цього приводу, у тому числі і підручників, навчальних посібників [9, 19], довідників, словників, енциклопедій [5, 6, 13, 18]. Останнім часом з'явилося багато публікацій, присвячених і туристському країнознавству [1, 7, 14, 15, 17]. Але ці дві дисципліни не порівнювались між собою, не аналізувалось змістовне наповнення однієї відносно іншої.

Мета статті полягає у тому, щоб довести, що навчальна дисципліна «Туристське країнознавство» суттєво відрізняється від дисципліни «Країнознавство» і за змістовним наповненням, і за структурою та логікою викладу матеріалу, хоча обидві вони вкрай необхідні при підготовці фахівців-туризмознавців.

Виклад основного матеріалу. Країнознавство є науковим напрямом, який комплексно вивчає природу, історію, населення, економіку, культуру та політику країн, а також їх великих частин (районів, штатів, областей, провінцій тощо) і різних міждержавних регіональних та глобальних угруповань. На відміну від інших наукових напрямів, які цікавляться лише певними аспектами діяльності країн, країнознавство інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображаючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу. У країнознавстві склалося стійке уявлення про те, за яким планом потрібно характеризувати країну: 1. Загальні відомості. 2. Географічне положення. 3. Історія та політична ситуація. 4. Природа. 5. Народонаселення. 6. Господарство. 7. Культура. 8. Внутрішні просторові відмінності. 9. Проблеми та перспективи розвитку. Через те, що основним об'єктом дослідження країнознавства є країни, тематичний план навчальної дисципліни «Країнознавство» практично повністю (за виключенням двох останніх пунктів) збігається з планом характеристики країни, крім першої та останньої теми, що звучать так: «Теоретичні основи країнознавства», «Типізація країн і регіональний поділ світу». При вивченні теоретичних основ країнознавства йдеться про суть цієї дисципліни, її об'єкт і предмет,

функції, закономірності та принципи, теорії держав, найвідоміші глобальні та регіональні геополітичні і геостратегічні концепції. В останній темі дисципліни розглядаються принципи типізації країн світу, основні типи держав, засади районування світу, а також характеризуються регіони світу, зокрема країни Європи, країни Азії, країни Африки, країни Америки, країни Австралії та Океанії. Зрозуміло, що, вивчаючи дисципліну «Країнознавство», неможливо схарактеризувати за типовим планом всі країни світу. Тому оптимальним видається варіант, коли на аудиторних заняттях на теоретичному рівні розглядаються всі питання типового плану безвідносно до конкретної території, а конкретизація інформації відбувається при характеристиці 1–2 країн, яку студенти здійснюють, виконуючи індивідуальне завдання в позааудиторний час упродовж семестру.

1. Розпочинають характеристику будь-якої країни із загальної інформації про неї, з її «паспортних даних». Зазвичай до таких відомостей відносяться: *назва* (повна, коротка, офіційна, неофіційна), *символіка* (герб, прапор, гімн), *територія* (розмір, конфігурація, довжина кордонів, склад – суходільна й акваторіальна, материкова та острівна частини), *чисельність населення*, *столиця* (назва, розташування по відношенню до кордонів, кількість населення, площа, конфігурація та особливості планування, коротка історія становлення столиці, основні функції міста), *державний устрій* (форма правління та адміністративно-територіальний поділ, головні державні органи влади та керівники основних державних посад), *державна (офіційна) мова*, *грошова одиниця* (назва, її поділ, коротка історія виникнення та створення, співвідношення з доларом США та євро). У цій темі можна провести практичну роботу, під час якої проаналізувати прапори держав, розміри та конфігурацію території країн, нанести на контурну карту найбільші за площею та найчисельніші держави світу, країни, що не мають виходу до моря, з найпротяжнішими сухопутними кордонами та узбережжям, із формою правління абсолютна та конституційна монархія, з адміністративно-територіальним устроєм федерація.

2. Географічне положення характеризується взаємовідношенням об'єкта до його зовнішнього середовища. Оскільки в країнознавстві основним об'єктом є країна, то під географічним положенням розуміють відношення певної країни до будь-яких інших об'єктів, які знаходяться поза її територією та впливають на можливості розвитку будь-якої діяльності. Сутність географічного положення розкривається через систему таких категорій:

- математико-географічне положення – відносно мережі координат (екватора, нульового меридіана, полюсів, тропіків, полярних кругів тощо);
- фізико-географічне положення – відносно частин світу або материка / частин материка; складових вод Світового океану (океанів, морів, великих заток, проток, морських течій); великих форм рельєфу

суходолу, великих річок та озер, які перетинають територію кількох держав; кліматичних поясів, кліматичних областей, центрів високого та низького тиску; природних зон;

- економіко-географічне положення – відносно країн із розвинутою економікою та стабільною економічною ситуацією; великих промислових, сільськогосподарських, торгових районів; країн, які належать до тих самих економічних блоків або союзів; трансконтинентальних транспортних магістралей;
- політико-географічне положення – взаємини із країнами-сусідами; відносно країн, які входять до тих самих або антагоністичних військово-політичних блоків або союзів; «гарячих точок», осередків війни та інших військових конфліктів;
- еколого-географічне положення – відносно простору із сприятливою або несприятливою екологічною ситуацією.

3. Вивчаючи тему «Історія та політична ситуація в країні», потрібно розглянути етапи формування політичної карти світу, міжнародні організації, виявити місце історичної інформації в країнознавчій характеристиці. Важливо підкреслити, що держави розрізняються за політичною структурою, адже вони бувають *однопартійні* та *багатопартійні*, *плюралістичні* (в здійсненні влади беруть участь безліч організацій чи автономних груп, що представляють різні соціальні інтереси) та *клерикальні* (церква суттєво впливає на суспільно-політичне і культурне життя країни), з *демократичним* (народ або його більшість є (вважається) носієм державної влади; асоціюється з свободою, рівністю, справедливістю, дотриманням прав людини, участю громадян в управлінні), *авторитарним* (влада належить одній людині або групі осіб, які повністю контролюють політичне та ідеологічне життя суспільства, суттєво обмежуючи політичні та соціальні права і свободи громадян, хоча не втручаються в їх особисте життя) чи *тоталітарним* (державна влада контролює всі сфери життя суспільства, включаючи особисте життя громадян) політичним режимом.

Характеризуючи історію країни, розглядають її з таких позицій:

- 1) історія держави – час (дата) утворення, основні зміни політичного статусу, складу території, форм правління тощо;
- 2) історія народів – формування та зміни населення країни через її етнічний склад, етапи формування етносів, час та особливості розвитку мови, процеси заселення, освоєння території та ін.;
- 3) історія видатних подій – виклад найсуттєвіших історичних фактів у хронологічному порядку.

Політична ситуація в країні аналізується через *тип її політичного режиму*, *зовнішню політику* (загальний курс держави у міждержавних відносинах, спрямований на створення якнайсприятливіших умов для досягнення власних цілей і здобуття переваги у взаємодії, на співіснування з іншими державами і народами відповідно до певних принципів та норм) та *внутрішню політику* (комплекс заходів політичного, соціального та

економічного характеру, спрямованих на підтримання порядку, стабільності та поступального розвитку держави; діяльність державних органів, установ, правлячих партій, спрямована на узгодження інтересів окремих верств населення країни, на певне їхнє підпорядкування та можливе за конкретних умов задоволення, на збереження існуючого стану в суспільстві або на цілеспрямоване його перетворення, на забезпечення цілісності, взаємозв'язку і взаємодії окремих сфер суспільства). Ведучи мову про зовнішню політику країни, акцентують увагу на входженні її в міжнародні організації та союзи, підписаних міждержавних договорах і протоколах, приналежності до військово-політичних та економічних блоків і союзів. Внутрішня ж політика асоціюється із суспільно-політичною обстановкою, внутрішніми конфліктами тощо.

4. Вивчення природи як важливого блоку країнознавства відбувається через виявлення особливостей всіх компонентів природи: рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ. Крім загальних закономірностей, притаманних кожному компоненту природи, мова повинна йти і про рекордні відмітки всіх природних складових. Для закріплення матеріалу пропонується виконання практичної роботи: на контурну карту світу нанести: 1) найвищі вершини; 2) найбільші пустелі; 3) найбільші за площею острови та півострови; 4) найдовші річки та найбільші за площею озера; 5) найбільші моря, затоки; 6) країни з: а) найвищими вершинами; 2) найглибшими впадинами. Вивчення цього блоку завершується розглядом охорони природи та екологічної ситуації, природних комплексів, у тому числі природоохоронних територій.

Характеризуючи природу певної країни, послідовно здійснюється опис кожного компонента. Характеристика рельєфу починається із загальних питань: переважання гірської (рівнинної) частини, їх співвідношення, назви найбільших форм рельєфу. Потім характеризуються гори (походження, висота, гірські породи, які їх складають, морфоструктура, морфоскульптура), а в завершенні – рівнини (походження, висота, характер поверхні, гірські породи, які їх складають). Опис клімату розпочинається з перерахування кліматичних поясів і областей, в яких знаходиться країна, та короткої їх характеристики. Далі аналізуються такі основні кліматичні елементи, як температура, атмосферний тиск, опади, відносна вологість, вітер, тобто вказуються їх найвищі, найнижчі та середні показники, а на завершення – переважаючі типи погоди. Окремо розглядаються води Світового океану, коли характеризуються розташування, особливості берегової лінії, рельєфу дна, температурний режим, солоність, коливальні рухи води, морські течії океанів, морів, заток, проток, та окремо – води суходолу, до яких відносяться річки, озера, підземні води, штучні водойми. Головні річки характеризуються в такій послідовності – витік, гирло, притоки, особливості річкової долини, режим річки, характер течії; найбільші озера – походження котловини, глибина, площа, стічне або безстічне, режим озера, характер берегів, солоність; підземні води – умови залягання,

температура, хімічний склад. Характеризуючи рослинність, потрібно виявити типових представників деревних порід, кущів, трав, ендемічні та реліктові види, а характеризуючи тварин – типових представників ссавців, птахів, земноводних, плазунів, комах, ендемічні та реліктові види. Опис природних комплексів відбувається через коротку характеристику кожної із природних зон, які проходять територією країни. При аналізі охорони природи в країні увага акцентується на кількості, категорійності, видах, частці від загальної площі природоохоронних територій та об'єктів, при аналізі екологічної ситуації – ступені забруднення території, найбільш небезпечних в екологічному відношенні об'єктах.

5. Компонентами народонаселення є, з одного боку, населення, з іншого – народи, тому і вивчається тема «Народонаселення країни» в послідовності з огляду на ці дві складові. Кожен із підрозділів характеристики *населення* (чисельність, статевий склад, природний рух, прояв «якості» (тривалість життя, рівень освіти, умов життя, харчування, стану здоров'я, середніх доходів, купівельної спроможності та ін.), у тому числі індекс людського розвитку, розміщення, розселення, зокрема урбанізаційні процеси, механічний рух та ін.) найкраще розглядати, висвітлюючи такі питання: загальні тенденції та динаміка змін, основні параметри та властивості, види, групи і типи, країни з найбільшими та найменшими показниками. *Народи* вивчаються через їх расовий, етнічний, релігійний склад. Тут важливо розглянути поняття «раса» та «етнос», «національні меншини» й «аборигени», параметри характеристики расового та етнічного складу країни, основні релігії світу, виявити країни з найбільшою та найменшою кількістю етносів, однонаціональні та багатонаціональні країни, країни, де релігія не віддільна від державного управління, теократичні монархії. Для закріплення теоретичного матеріалу розділу можна запропонувати практичну роботу на контурній карті світу: нанести країни з: 1) найбільшою часткою дітей та людей похилого віку у віковій структурі населення; 2) найбільшим природним приростом; 3) найбільшою народжуваністю та смертністю; 4) найвищим рівнем урбанізації; 5) найбільшим переважаням чоловічого населення; 6) найбільшою та найменшою середньою тривалістю життя; 7) найбільшим і найменшим індексом людського розвитку; 8) найбільшою часткою християн, мусульман, буддистів. Характеризуючи народонаселення конкретної країни, зазвичай починають із кількісних показників населення, визначаючи місце у світі, на материку або частині світу, та їх динаміки. Потім аналізуються статевий склад; тип відтворення (природний рух) населення, вікова структура; структура зайнятості економічно активного населення, рівень безробіття; «якість» населення, індекс людського розвитку; розміщення, густота населення; розселення (сільські та міські поселення), урбанізаційні процеси (найбільші міста, агломерації, мегалополіси, субурбанізація); міграційні процеси (зовнішні та внутрішні міграції). Характеристика народів країни відбувається з огляду на їх расовий, етнічний, релігійний склад.

6. Найважливішим блоком країнознавства є господарство. У цій темі дається загальна характеристика господарства, розглядається структура господарства країн світу, виявляються відмінності між постіндустріальними, індустріальними й аграрними країнами, виділяються галузі промисловості, сільського господарства, сфери послуг та ін. Важливо схарактеризувати країни з найбільш розвинутими окремими галузями промисловості та сільського господарства, монокультурні країни, країни з великою часткою сфери послуг і найрозвинутішою транспортною мережею, найбільші аеропорти, морські та річкові порти у світі. Закріплення матеріалу розділу може відбуватися на практичному занятті, що полягає у нанесенні на контурну карту світу країн: 1) найбільш економічно розвинутих і нерозвинутих; 2) із найвищим і найнижчим показником ВВП на душу населення; 3) із найбільшою часткою у структурі ВВП промисловості, сільського господарства, сфери послуг; 4) з найбільшою: а) кількістю аеропортів; б) довжиною залізниць; в) довжиною автомобільних доріг; г) протяжністю водних шляхів; д) загальною кількістю морських суден. При характеристиці господарства певної країни спочатку висвітлюються загальні питання – співвідношення промисловості, сільського господарства, сфери послуг, а потім дається характеристика *промисловості* (галузі спеціалізації, територіальне поширення, найбільші промислові вузли), *сільського господарства* (галузі спеціалізації, територіальне поширення, сільськогосподарські зони), *сфери послуг* (галузева структура та види послуг, територіальне поширення), *транспорту* (розвинутість мережі, міжнародні магістралі, найбільші аеропорти, морські та річкові порти).

7. Вивчення теми «Культура країни» розпочинається із визначення її ролі та значення у країнознавчій характеристиці держави. Поступово характеризуються такі складові культури, як мова та писемність, релігії і вірування, мистецтво, етнічні та національні традиції, кулінарна специфіка. Вивчення мови та писемності відбувається через дослідження питань мовних груп і сімей, невербальних форм спілкування людей через жести, пози, міміку, значення кольору, квітів, подарунків для передачі емоцій і дій. У наступному підрозділі цієї теми виділяються традиційні та нетрадиційні релігії і вірування, виявляються їх особливості та відмінні риси. Розгляд підрозділу мистецтва відбувається через вирізнення його видів і жанрів та подальшу характеристику всіх його складових: архітектури, музики, театру, фольклору, декоративно-прикладного мистецтва та ін. Аналіз етнічних і національних традицій на теоретичному рівні відбувається у вигляді класифікацій та опису існуючих звичаїв, обрядів, ритуалів та церемоній, народних свят, фестивалів і ярмарок, національного одягу, народної творчості та ремесел, видів спорту та ін. Є потреба кулінарію розглядати як окремий компонент культури і в цьому підрозділі приділити увагу найпоширенішим кухням світу, виявивши їхні характерні риси, а також обмеженням у харчуванні, обумовленим релігійними особливостями. Описуючи культуру певної країни,

характеризують *мови* (кількість, їх статус; мовні групи та мовні сім'ї, до яких вони належать; наявність діалектів, їх територіальне поширення; невербальні форми спілкування: національні особливості жестів, поз, міміки, рухів тіла; символізм кольору, квітів, подарунків), *релігії та вірування* (існуючі в країні, їх статус (зокрема, державний); територіальне поширення; специфіка, основні обряди та ритуали найпоширенішої в країні релігії), *мистецтво* (найтиповіші види та жанри; специфіка національної архітектури; особливості музики і театру; наявність фольклору, його жанри; специфіка декоративно-прикладного мистецтва; видатні твори мистецтва; найвизначніші культурні події та явища), *традиції* (опис етнічних звичаїв, обрядів, ритуалів та церемоній; народні (національні) свята, фестивалі, ярмарки; національний костюм, народна творчість і ремесла; традиційні види спорту; традиції та культура харчування; національні страви та напої) та ін.

8. Питання «Внутрішні просторові відмінності» розглядається тільки у контексті характеристики конкретної країни й являє собою аналіз розвитку всіх адміністративно-територіальних утворень країни.

9. Подібно до попереднього пункту проблеми та перспективи розвитку розглядаються тільки у контексті характеристики конкретної країни. Проблеми, як і перспективи, можуть зазначатися у всіх можливих аспектах: екологічному, соціальному, економічному. Країнознавство має велике значення для географії, історії, загальної культури, туризму та інших сфер людської діяльності. Розглядаючи країну під певним кутом зору (для потреб конкретної науки, діяльності та ін.), наголос робиться на певних аспектах. Вивчення навчальної дисципліни «Країнознавство» для студентів напряму підготовки «Туризм» дуже важливе, адже знання про країни світу є наріжним каменем професіоналізму туристознавця. Але у цьому разі кожен розділ країнознавчої характеристики країни наприкінці повинен супроводжуватися не тільки загальними висновками про сприятливість або несприятливість для всебічного розвитку держави, а й для потреб туризму. У найбільшій мірі це стосується таких пунктів характеристики, як географічне положення, історія та політична ситуація, природа, народонаселення, господарство, культура. Вважаємо, що студенти напряму підготовки «Туризм», крім дисципліни «Країнознавство», де виявляються особливості територій країн з акцентуванням уваги на вплив на туристську діяльність, обов'язково потрібно вивчати курс «Туристське країнознавство», основна мета якого полягає у формуванні знань про туристську специфіку країн світу та вмінь самостійно оцінювати туристські можливості окремих держав. Якщо в країнознавстві країна описується всебічно, комплексно, загально, то у туристському країнознавстві – тільки з позицій розвитку туризму. Тому план туристсько-країнознавчої характеристики країни може виглядати так:

1. Оцінка географічного положення для розвитку туризму.
2. Ресурсно-рекреаційний потенціал.
3. Розвинуті види туризму.

4. Інфраструктура туристської діяльності.
5. Організація туристських послуг.
6. Державна політика у сфері туризму.
7. Менталітет туристів країни.
8. Ставлення до іноземних туристів у країні.
9. Небезпеки здійснення туристської діяльності.
10. Перспективи розвитку туризму.

Так само, як і в дисципліні «Країнознавство», у курсі «Туристське країнознавство» неможливо схарактеризувати за запропонованим планом всі країни світу або хоча б найбільш розвинуті у туристському відношенні. Тому найкраще діяти за вже описаним сценарієм, коли на аудиторних заняттях на теоретичному рівні розглядаються всі пункти плану безвідносно до конкретної території, а при характеристиці студентами 1–2 країн в індивідуальних завданнях інформації конкретизується. Тематичний план навчальної дисципліни «Туристське країнознавство» так само майже повністю збігається (за виключенням першого та останнього пунктів) з планом туристсько-країнознавчої характеристики країни, крім першої та останніх двох тем: «Туристське країнознавство у системі наук і наукових напрямів», «Туристське районування світу», «Характеристика провідних у туристському відношенні країн макрорегіонів світу». При вивченні першої теми потрібно розглянути види країнознавства, передумови формування країнознавчої науки в туризмі, місце туристського країнознавства у системі наук і наукових напрямів, зв'язок туристського країнознавства з іншими науковими напрямками та науками, систему географічних наук у туризмі, особливості та специфіку туристського країнознавства та ін. Назви двох останніх тем дисципліни свідчать самі за себе. При розгляді туристського районування світу потрібно говорити про принципи та критерії районування, таксономічні одиниці при районуванні (макрорегіон, субрегіон, мезорегіон, мікрорегіон), особливості туристського районування. Але важливо закцентувати увагу на тому, що існує кілька підходів до туристського районування, зокрема за ЮНВТО та за П.М. Зачиняєвим, М.С.Фальковичем із доповненнями О.О.Бейдика [3]. У цій темі необхідно розглянути також сучасні підходи до регіонального поділу світу, історико-географічні субрегіони, типологію країн світу залежно від геополітичного положення, наявності та кількості рекреаційних ресурсів, стану туристської інфраструктури, типологію країн за економіко-географічними передумовами збалансованого розвитку туризму.

Вивчення теми «Характеристика провідних у туристському відношенні країн макрорегіонів світу» слід розпочати із характеристики Європейського, Американського, Азіатського, Африканського, Австралійсько-Океанійського макрорегіонів щодо розвитку туризму, а вже потім стисло описати їхні країни-лідери у туристській галузі.

1. Питання «Оцінка географічного положення для розвитку туризму» розглядається тільки у контексті туристсько-країнознавчої характеристики конкретної країни. Місцезорозташування певної території дозволяє розкрити

основні передумови розвитку туризму, тому є обов'язковою складовою такої характеристики. Оцінюючи географічне положення країни для розвитку туризму, необхідно з'ясувати її розташування по відношенню до країн-постачальників туристів, розвинутість туризму у країнах-сусідах, транспортну доступність території та ін.

2. Вивчаючи тему «Ресурсно-рекреаційний потенціал», потрібно дати характеристику *природних умов і природних ресурсів* (рельєф як умова та ресурс здійснення туристської діяльності, вплив клімату на туристську активність, оцінка параметрів погоди, роль вод Світового океану та внутрішніх вод у підвищенні туристської привабливості країни, флора і фауна з позиції залучення до туристської діяльності) та *соціально-економічних умов і ресурсів* (роль історичної інформації в підвищенні туристській привабливості країни, туристська характеристика народів країни, релігійна приналежність людини як важлива складова туристського вивчення народів країни, туристська характеристика культури народу як об'єкту атракції, місце музеїв в туристському описі країни, культурні події та явища як сучасні об'єкти туристської атракції та ін.) для потреб туризму. Але перед цим необхідно проаналізувати географічне положення як специфічний рекреаційний ресурс. Тут нам вважається доречним розгляд введених О.О. Бейдиком таких понять, як центричні, периферійні точкові (типу «координати») та лінійні рекреаційні ресурси: географічні центри та крайні точки (континентальні та острівні) материків, частин світу, країн, межі між частинами світу, лінії проходження нульового меридіану та екватору, точки стику трьох або чотирьох державних кордонів [2]. У цій темі обов'язково слід вести мову про класифікацію рекреаційних ресурсів. Тому необхідно зупинитися на таких питаннях. 1. Виділені О.О. Любіцевою підходи до класифікації туристських ресурсів: діяльнісний, ціннісний, функціональний, еколого-економічний, за атрактивністю в туристську діяльність [8]. 2. Поділ О.О. Бейдиком рекреаційно-туристських ресурсів на природні, природно-антропогенні, суспільно-історичні; введення понять трансресурсних об'єктів, гомогенних рекреаційно-туристських ресурсів, ресурсів рангу «суперточка-тур», парарекреаційних ресурсів [4, 5]. 3. Виділення І.В. Смалем у структурі туристських ресурсів природної, соціально-культурної або суспільної, технологічної і подієвої складових [16]. 4. Поділ В.І. Новиковою рекреаційних ресурсів на групи: об'єкти рекреації, рекреаційні угіддя, рекреаційні властивості простору, явища та процеси рекреаційної дії, рекреаційні заклади, рекреаційні заходи [11]. Розглядаючи на теоретичному рівні ресурсно-рекреаційний потенціал території, не оминати питання 7 давніх і сучасних «чудес світу», а також Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, розподіл її об'єктів за регіонами та країнами. З метою закріплення вивченого матеріалу можна запропонувати практичну роботу на контурній карті світу, що полягає у: 1) нанесенні: а) крайніх континентальних точок материків і частин світу; б) географічних центрів материків і частин світу, що попередньо визначаються як

середньоарифметичне географічних координат крайніх континентальних точок; в) ліній проходження нульового меридіану та екватору; 2) позначенні країн, на території яких ці точки знаходяться та лінії проходять; 3) виділенні груп країн залежно від кількості об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та нанесенні цих груп.

Ресурсно-рекреаційний потенціал певної країни пропонуємо характеризувати за нашою авторською класифікацією [11], виокремлюючи такі групи рекреаційних ресурсів: 1) об'єкти рекреації – локально визначені у просторі матеріальні утворення, споглядання або споживання яких здатне задовольнити рекреаційні потреби рекреантів; 2) рекреаційні угіддя – площинні матеріальні утворення, перебування на яких призводить до задоволення рекреаційних потреб рекреантів; 3) рекреаційні властивості простору – такі властивості природного або штучного простору, споживання яких рекреантами призводить до рекреаційного ефекту; 4) явища та процеси рекреаційної дії – нематеріальні динамічні утворення, споглядання яких рекреантами призводить до задоволення їх рекреаційних потреб; 5) рекреаційні заклади – підприємства, де надають специфічні послуги рекреаційної дії, що і виступають чинником, який приваблює рекреантів; 6) рекреаційні заходи – сплановані організаторами дії, беручи участь в яких рекреанти отримують рекреаційний ефект (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація рекреаційних ресурсів (за В.І. Новиковою, 2008 р.)

<i>Рекреаційні ресурси</i>		<i>Приклади рекреаційних ресурсів</i>
<i>групи</i>	<i>види</i>	
об'єкти рекреації	пам'ятки історії та культури	пам'ятки археології, архітектури, мистецтва, історії, пам'ятники
	пам'ятки природи	геологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні творіння природи, що цікаві для споглядання
	визначні місця, цікаві об'єкти	місця та об'єкти, що не оголошені пам'ятками, але приваблюють увагу рекреантів
	сакральні споруди	церкви, монастирі, дзвіниці, синагоги, кірхи, мечеті
рекреаційні угіддя	зелені зони поселень	парки, сквери, лісопосадки
	водойми	моря, озера, річки, ставки, водосховища та ін.
	ліси	ліси, багаті на гриби, ягоди, лікарські трави, дичину
	площі для занять фізкультурою і спортом	спортивні майданчики, футбольні поля
	дачі	дачні ділянки
	природоохоронні території	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки
	луки	луки, багаті на ягоди, лікарські трави
	болота	болота, багаті на дичину
рекреаційні	лікувальні властивості	мінеральні води, лікувальні грязі, лікувальний

властивості простору	природного або штучного простору	клімат (гірський, морський, лісовий)
	естетична цінність ландшафтів	красиві ландшафти
явища та процеси рекреаційного спрямування	природні явища і процеси	цвітіння певних видів рослин (сакура, раффлезія), білі ночі, полярне сяйво
	уфологічні явища	часта поява НЛО
	релігійні явища	мироточення ікон, поява образів святих, прояви вищих сил
рекреаційні заклади	лікувально-оздоровчі заклади	курортно-лікувальні та профілактично-оздоровчі послуги медичного персоналу санаторіїв, будинків відпочинку, профілакторіїв тощо
	культурно-пізнавальні заклади	експозиції музеїв, культурних виставок і послуги екскурсів у них, послуги артистів театрів, філармоній, концертних організацій тощо
	культурно-освітні заклади	послуги бібліотекарів, керівників клубів, гуртків, секцій у палацах і будинках культури
	спортивно-оздоровчі заклади	послуги тренерів спортивних секцій, організаторів занять і змагань на стадіонах, іподромах, у басейнах
	розважальні заклади	атракціони, казино, вар'єте
	заклади харчування	послуги обслуговуючого персоналу ресторанів, барів, дегустаційних залів
	агрооселі	специфічні послуги власників сільських садіб відносно пропагування способу життя на селі
рекреаційні заходи	культурно-розважальні заходи	фестивалі, карнавали, концерти, конкурси, змагання, ігри, свята, культурно-історичні театралізації, технічні шоу
	спортивно-оздоровчі заходи	спортивні змагання, тренування
	релігійні заходи	релігійна хода, молебень, хрещення у водоймі
	професійно-ділові заходи	конференції, семінари, з'їзди, виставки, ярмарки

Вважаємо, що такий підхід дасть можливість збагатити, розширити та урізноманітнити цей розділ туристсько-країнознавчої характеристики країни, адже зазвичай опис ресурсно-рекреаційної складової обмежується перерахуванням історико-культурних об'єктів (за нашою класифікацією – це частина групи «об'єкти рекреації»), у рідкісних випадках аналізуються природні рекреаційні ресурси.

3. Розпочати вивчення теми «Розвинуті види туризму» необхідно з огляду існуючих підходів до класифікації туризму, згадати науковців, які займалися цими питаннями. Вважаємо, що найбільш поширеними ознаками класифікації туризму є: *спрямованість туристських потоків* (внутрішній, в'їзний, виїзний), *обсяг території і територіальна приналежність туристів* (міжнародний (у т.ч. прикордонний, внутрішньорегіональний, міжрегіональний, навколосвітній), в межах країни (у т.ч. місцевий, дальній), національний), *тип споживачів* (масовий, елітний), *кількість учасників* (індивідуальний, груповий,

сімейний), *вік учасників* (дитячий, молодіжний, зрілий, пенсійний або осіб «третього віку»), *тривалість подорожі* (одноденний, багатоденний, короткочасний, тривалий), *характер організації* (організований, плановий, неорганізований, самодіяльний), *мобільність* (стаціонарний, пересувний або маршрутний), *засоби пересування* (пішохідний, лижний, верховий, гужовий, велосипедний, транспортний), *вид транспорту* (автомобільний (у т. ч. автобусний), авіаційний, залізничний, річковий, морський), *середовище проведення* (міський, сільський (зелений), на природі або міжпоселенський), *сфера подорожування* (наземний, підземний (у т. ч. спелеологічний), водний, підводний, повітряний (у т. ч. космічний)), *ступінь ризику для життя* (традиційний, екстремальний), *контрастність із постійним місцем проживання* (типовий, екзотичний), *інтенсивність туристського потоку* (постійний, сезонний, тимчасовий), *оплата послуг* (комерційний, соціальний), *мета подорожі*. Незважаючи на велику кількість ознак класифікації туризму, найчастіше при туристсько-країнознавчій характеристиці країни вживається поділ туризму на групи за метою подорожі. На нашу думку, ця класифікація має такий вигляд:

- пізнавальний: культурно-пізнавальний; релігійний (у т. ч. паломництво); природно-пізнавальний;
- розважальний: карнавальний (фестивальний); гастрономічний; сексуальний; ігорний; з відвідуванням тематичних парків, парків розваг, атракціонів, аквапарків; з відвідуванням видовищ: культурних (концерти, конкурси, фестивалі); спортивних (змагання); технічних (шоу, виставки);
- лікувально-оздоровчий (у т. ч. медичний, аборт-туризм);
- спортивно-оздоровчий: водний; кінний; велосипедний; спелеологічний; пішохідний;
- пригодницький (у т. ч. військовий);
- купально-пляжний;
- навчально-освітній;
- діловий: бізнес-туризм; конгресний (науковий); заохочувальний (інсентив-туризм); професійний;
- етнічний (у т. ч. родинний, ностальгічний);
- шопінг-туризм;
- екологічний.

Саме ці види туризму слід описувати у туристсько-країнознавчій характеристиці конкретної країни, якщо вони розвинуті на її території, зазначаючи рекреаційні ресурси, на яких базується цей вид туризму у країні, та основні його туристські центри. Для закріплення теоретичного матеріалу теми можна виконати таку практичну роботу: 1) виявити специфіку наявності для конкретних видів туризму таких складових, як рекреаційні ресурси, інфраструктура, туристські послуги; 2) запропонувати 2–3 ознаки класифікації туризму та групи видів туризму, що за ними виділяються; 3) розробити модель взаємозв'язків конкретного виду з іншими видами туризму.

4. При вивченні теми щодо інфраструктури туристської діяльності спочатку необхідно визначити суть цього поняття, розглянути її види. Під інфраструктурою рекреаційного спрямування розуміємо сукупність засобів, закладів, споруд, мереж та інших елементів матеріально-технічної бази, що допомагають здійснювати рекреаційну діяльність (зокрема, туризм) [10]. Інфраструктуру, необхідну для здійснення рекреаційної діяльності, залежно від того, задіюється вона тільки у рекреаційній сфері чи ще в інших сферах життєдіяльності суспільства, поділяємо відповідно на спеціалізовану, соціальну, універсальну [12]. Наявність (і навіть якість) туристської інфраструктури ніколи не виступатиме чинником, який генерує у туристів потребу подорожувати, адже це функція туристських ресурсів, а інфраструктура лише допомагає здійснювати туристську діяльність, виконуючи переважно життєзабезпечуючі функції організації туризму (зокрема, розміщення, харчування, перевезення). Тому доречно у цій темі на теоретичному рівні розглянути такі питання: класифікація засобів розміщення, готельних підприємств; заклади ресторанного господарства; побутові підприємства: види, значення в туристській діяльності; туристська характеристика видів транспорту та спеціальної транспортної інфраструктури [12]; позитивні та негативні риси пасажирських видів транспорту для потреб туризму; ступінь розвитку телефонного і мобільного зв'язку та ін. Досліджуючи інфраструктуру туристської діяльності конкретної країни, студенти характеризують тільки національні особливості готельного господарства і закладів харчування та виявляють розвинутість пасажирського транспорту.

5. Розкриваючи тему організації туристських послуг, необхідно на теоретичному рівні висвітлити ряд таких питань: визначення стану розвитку туристської галузі в країні та її місця на міжнародному ринку туристських послуг; виявлення структури та динаміки туристських потоків, грошових надходжень і витрат; класифікація турфірм за чисельністю працюючих, кількістю підрозділів і філій (ланцюги, франчайзингові утворення), обсягом наданих послуг, кількістю обслугованих внутрішніх та іноземних туристів; надання спеціальної туристської інформації про країну: різниця з київським часом, довідкові телефонні номери, курси обміну національної валюти в основні валюти світу, святкові та неробочі дні, робочий та неробочий час, напруга і частота електричного струму, митні правила і туристські формальності, правила поведінки в країні, прокат авто, правила дорожнього руху, традиційні покупки та сувеніри тощо. Аналізуючи організацію туристських послуг у певній країні, необхідно з'ясувати, які підприємства надають туристські послуги, скільки загалом турфірм, де та як вони розташовуються, схарактеризувати найбільші туристські підприємства.

6. Питання впливу політичних умов на розвиток туризму, національного (державного) законодавства стосовно туризму, форм управління у туристській сфері, державних органів управління туризмом, програм розвитку туризму, визначення туристського навантаження, життя

заборонних заходів для запобігання негативного впливу туризму на природу та населення країни висвітлюються у темі «Державна політика у сфері туризму». Цей розділ туристсько-країнознавчої характеристики країни обов'язково повинен містити інформацію про державні органи управління туристською сферою та законодавство країни у сфері туризму.

7. Менталітет сприймається як сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та інших особливостей мислення народу. Стереотип поведінки притаманний туристам з одного регіону (країни). На поведінку туристів під час подорожі суттєво впливають етнічні та національні традиції. Саме з цих позицій повинен розкриватися розділ «Менталітет туристів країни». Доречно у темі говорити також про групування рекреантів за географічними, демографічними, соціально-економічними, медико-біологічними, психолого-поведінковими ознаками; класифікацію туристів; типологію туристів за В.О. Квартальновим на основі комбінації співвідношення «нового» і «знайомого»: організований масовий турист, індивідуальний турист, турист-дослідник, турист-бродяга.

8. У темі ставлення до іноземних туристів необхідно розглянути: значення демографічної характеристики населення для визначення туристської привабливості країни; вплив показників «якості» населення країни, структури зайнятості та рівня безробіття на розвиток туризму в країні; ставлення основних релігій до подорожуючих, туризму, представників інших вірувань; види сучасних цивілізацій⁴ проблеми міжцивілізаційних взаємовідносин в умовах глобалізації та розвитку міжнародного туризму; варіанти сприйняття місцевим населенням представників інших етносів, культур, релігій; існуючі обмеження, заборони стосовно одягу, зовнішнього вигляду, їжі, поведінки в певних країнах. Всі ці питання конкретизуються у характеристиці певної країни.

9. Тема «Небезпеки здійснення туристської діяльності» передбачає розгляд на теоретичному рівні таких питань: класифікація існуючих небезпек; види небезпек при здійсненні туристської діяльності; критерії безпеки та комфортності приміщень; принципи та засоби забезпечення безпеки; природні небезпеки та прояви негативного впливу довкілля на туризм; техногенні загрози і безпека перевезення; хвороби адаптації туриста; інфекційні та імунні захворювання; безпека харчування тощо. Описуючи небезпеки для туризму в конкретній країні, потрібно аналізувати *природні* (землетруси, вулканізм, урагани та ін.) та *соціальні* (криміногенна ситуація, безпека на дорогах та ін.) небезпеки.

10. Перспективи розвитку туризму розглядаються тільки у контексті характеристики конкретної країни.

Зрозуміло, що деякі теми (або навіть питання) навчальної дисципліни «Туристське країнознавство» можуть бути суттєво розширені та виступати в якості окремих дисциплін професійно орієнтованого циклу, адже тут відбувається стисле, лаконічне, загальне ознайомлення з деякими із них. З огляду на зазначене вивчати дисципліну «Туристське країнознавство»

краще на 2 курсі (4 семестр) освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Туризм», тоді як дисципліну «Країнознавство» – на 1 курсі (2 семестр).

Висновки. Навчальні дисципліни «Країнознавство» і «Туристське країнознавство» мають важливе значення для студентів напряму підготовки «Туризм». Маючи відмінні тематичні плани, обидві дисципліни суттєво впливають на формування професійного рівні майбутнього фахівця-туризмознавця.

1. Алешугіна Н.О. *Основи туристичного країнознавства : опорний конспект у таблицях і схемах [навч.-наочн. пос.] / Н.О. Алешугіна, О.О. Зеленська, І.В. Смаль / За ред. І.В. Смалья. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 352 с.*
2. Бейдик О.О. *Змістовні лінії та точки як специфічні рекреаційно-туристські ресурси // Картографія та вища школа: Збірник наукових праць. – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. 14. – С. 57–62.*
3. Бейдик О.О. *Навчально-методичний комплекс дисципліни «Географія туризму» для студентів спеціальності «Туризм» спеціалізації «Міжнародний туризм». 2-е вид., доп. і розш. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – 153 с.*
4. Бейдик О.О. *Рекреаційні ресурси України: Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.*
5. Дахно І.І. *Країни світу: Енциклопедичний довідник. – К.: Мапа, 2004. – 608 с.*
6. Дубович І.А. *Країнознавчий словник-довідник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 839 с.*
7. Косолапов А.Б. *Туристское страноведение. Европа и Азия. – М.: КноРус, 2005 – 400 с.*
8. Любіцева О.О. *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): Навч. посібник. 3-є вид., перероб. та доп. – К.: Альтерпрес, 2005. – 432 с.*
9. Масляк П.О. *Країнознавство: Підручник. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2008. – 292 с.*
10. Новикова В.І. *Рекреаційна інфраструктура: суть поняття, види, методи дослідження // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук. праць. У 4-х т. – К.: ВЛГ Обрії, 2008. – Т. IV. – С. 163–165.*
11. Новикова В.І. *Територіальна організація рекреаційної діяльності у контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Черкаської області): Дис. ... к. геогр. н.; 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Інститут географії НАНУ. – К., 2008. – 268 с.*
12. Новикова В.І. *Транспортна складова інфраструктурного забезпечення рекреаційної діяльності // Географія і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – Вип. 24. – С. 223–231.*
13. Олейник А.П. *Страны мира в цифрах/2010. – М., 2011. – 119 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : zeitling@rambler.ru.*
14. Романов А.А. *Зарубежное туристское страноведение: Учебное пособие. – М.: Советский спорт, 1999. – 158 с.*
15. Сапожникова Е.Н. *Страноведение: теория и методика туристского изучения стран: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 240 с.*
16. Смаль І.В. *Туристичні ресурси світу. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.*
17. *Туристичне країнознавство: країни лідери туризму: Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с.*
18. Юрківський В.М. *Країни світу: Довідник. – К.: Либідь, 1999. – 368 с.*
19. Яценко Б.П., Бабаріцька В.К. *Країнознавство: основи теорії: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.*